

ATATÜRK VE ANTI-EMPERYALİZM

*Dr. Mustafa ALBAYRAK**

Ondokuzuncu yüzyıl, bir zamanlar dünyanın en güçlü imparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne ve bir yarı sömürge konumuna gelmesine sahne oldu. Batı emperyalizminin giderek artan siyasi baskıları, bu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'na ekonomik bağımlılığı da getirmekte gecikmedi. Sanayi Devrimi'nin hemen ardından, kendileri için hammadde kaynakları, yeni yeni pazarlar ve ucuz insan emeği arayan emperyalist güçler, artık kendi iç sorunlarını bile çözmekte zorlanan Osmanlı İmparatorluğu'nda aradıkları kaynakların bulunduğunu görmüşler ve bu durumda, onların iştahlarının kabarmasına neden olmuştu.

Emperyalist güçler, Osmanlı'nın bir iç sorunu olan Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı sırasında, önce Sultan Mahmut II'ye yardım önerisiyle işe başladılar. Bu sorunun çözülmesinin hemen ardından da, Sultan'dan bazı ödünlere almayı ihmal etmediler. Özellikle İngiltere, Osmanlı'nın ekonomik ve askeri bakımdan zayıflığından da yararlanarak, 1838 Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması ile, Osmanlı ülkesinde çok geniş ekonomik ayrıcalıklara sahip oldu. Daha sonra da, Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş öteki ülkeler, Fransa, Avusturya v.b. Osmanlı ülkesine akın ettiler. Başlangıçta, Müslüman olmayanların haklarını korumak gibi, insancıl bir amaçla, Osmanlı yönetiminin içişlerine yapılan karışmalar, bir süre sonra olağan bir hale getirildi. Bu gelişmelerin yarattığı olumsuzluklardan, Osmanlı ekonomik kurumlarının yanı sıra, hukuk, eğitim başta olmak üzere, öteki toplumsal kurumları da fazlasıyla paylarını aldılar. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu, kısa zamanda kendisini batı emperyalizminin arenasında buldu.

Öte yandan, Tanzimat döneminde sayıları giderek artan yabancı okullar, bir yandan Osmanlı uyruğu olan gayri-müslimlerin militan yetiştirme kurumları haline gelirken, bir yandan da ekonomik açıdan giderek

* Dr. Mustafa Albayrak, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

güçlenen gayri-millî ve işbirlikçi ticaret-sanayi kesimi, arkasına Batı desteğini de alarak, devletin siyasal ve hukuksal otoritesi üzerinde benzerine az rastlanır siyasal bir denetim yarattı. Bir yandan hızla gelişen ulusçubölücü akımlar, öte yandan ise, giderek artan ekonomik sorunlar, siyasal ve toplumsal yapıda adeta bir depreme yol açtılar. Bu olumsuz gelişmeler sonrasında, eğitim ve hukuk birliği ile ekonomik kurumlardaki yozlaşmalar arttı. Bu dönemde, hukuksal, toplumsal ve ekonomik kurumlarda yapılan düzenlemelerde yalnızca Batı'nın ve gayri millî kesimin istekleri gözönünde bulunduruldu. İslahat Fermanı, bu gelişmenin en önemli kanıtlarından biri oldu. Sözü edilen gelişmelerin sonucunda, Müslüman toplulukların ve daha da ötesi "Devletin kurucusu, "unsur-u aslîsi" olan Türkler" in, devlete olan güveni sarsılmaya başladı. İmparatorluğu yaşadığı bu çöküş ortamından kurtarmak amacıyla yapılan ıslahat hareketleri de, kimi zaman amacın ve programın iyi belirlenemeyişinden, kimi zaman da koşulların ve kadroların yetersizliğinden, istenilen sonucu veremedi. Bu düzenlemeler, İmparatorluk içinde eski-yeni çatışması yaratarak, dualizme (ikirciliğe) yol açtı. Bütün bunlar sonucunda, küçük el ve ev tezgahlarına dayanan Osmanlı sanayii çöktü. Bu arada 1854'ten başlayarak dışarıdan alınan borçlar ve bunların üretime dönük yatırımlarda kullanılmayışı, büyük ölçüde cari harcamalara ve lüks tüketime harcanması, borçların giderek artması, Osmanlı ekonomisini tam bir iflasın eşiğine getirdi. İlk borçlanmadan 27 yıl sonra-Abdülhamit II döneminde-Osmanlı İmparatorluğu devlet borçlarını ödeyemez duruma geldi ve 20 Aralık 1881 tarihinde Düyun-ı Umumiye (Genel Borçlar) örgütü kuruldu. Devlet içinde devlet gibi hareket eden ve "Avrupa emperyalizminin bir aracı olan" bu kuruluşun amacı Osmanlı ülkesinde;"Fransız, İngiliz ya da Alman emperyalizmini geliştirmek olmuştur."¹ Bu kuruluş öncesinde Osmanlı borçlarının toplamı 5.297.676.500 Frank'ı bulmuştu.² Bu borçların karşılığını geri alabilmek için, alacaklı taraflar, Osmanlı'nın en temel kaynaklarından elde edilen vergilere el koymakla kalmayıp, devlet içinde bazı önemli tekellere de sahip oldular. Bu arada siyasal birliğini 1870'lerde tamamlayan Almanya da, 1889'dan itibaren Osmanlı ekonomisinden pay almak için harekete geçti. Osmanlı ile Almanya arasında aynı yıl içinde Anadolu-Bağdat Demiryolu Projesi konusunda bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile yapılan demiryolu, kısa bir süre sonra Berlin-Anadolu arasında kurulan Alman emperyalizminin bir açık koridoru haline dönüştü. Çok geçmeden başta Alman savunma sanayi ürünleri olmak üzere, öteki Alman sanayi malları Osmanlı pazarında önemli bir yere sahip oldular.³

1. Donald C. Blaisdel; Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Malî Denetimi, "Düyun-u Umumiye", Çevr: Arif Gelen, İstanbul, 1978, s. 215.
2. Parvus Efendi, Osmanlı'nın Malî Tutsaklığı, Çevr: M. Sencer, İstanbul, 1977, s. 34.
3. Mustafa Albayrak; "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı", Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM), Cilt: 6, Ankara, 1995, s. 1-38.

Alman emperyalizminin bir yandan Osmanlı topraklarını çok verimli bir ham madde ve tarımsal ürün deposu olarak gördüğünü, bir yandan da, bu ülkede stratejik üstünlük kurmaya yöneldiğine dikkati çeken Alman bilim adamı Lothar Rathmann, o dönemdeki Almanya'nın Osmanlı üzerindeki politikası hakkında aşağıdaki değerlendirmede bulunmuştu;

“Alman emperyalizminin ideologlarının sürekli ileri sürdükleri gibi, Türkiye'nin sanayileşmesi türünden bir amaç asla güdülmüyordu. İngiliz, Fransız ve bütün emperyalizmler gibi Alman emperyalizmi de, yalnızca sömürge ve yarı sömürgelerde ulusal sanayilerin kurulmasına karşı çıkmakla kalmamakta, çok kez kendi meta ve sermaye ihraçları nedeniyle gelişmiş yerli imalatı yıkmakta, üretici güçlerin gelişmesini yavaşlatmakta ve Türkiye'nin bağımsız ekonomik gelişmesi için varolan koşulları ortadan kaldırmaktaydı.”⁴

Kısacası, Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın sonuna doğru serbest bir pazar haline gelmekle kalmayacak, daha da kötüsü Osmanlı Devleti bir yarı sömürge konumuna düşecekti. Başka bir deyişle;

“Tanzimat ile birlikte Batı emperyalist sömürsünün giderek yoğunlaşmasından çıkar sağlayıcı toprak ve ticaret çıkarları koalisyonu, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşerek gelişmesini sağlamak şöyle dursun, sanayi tamamen söndürmüş, toplumu dışa bağımlı bir tarım toplumu haline dönüştürmüş ve nihayet devlet içinde devlet gibi gelip yerleşen Düyun-ı Umumiye İdaresi de Osmanlı Devleti'ni Batı'nın siyasal ve ekonomik uydusu haline sokmuştu.”⁵

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde ise, bu süreç daha da hızlanmıştır. Örneğin; Batı Anadolu'da sayıları 720'yi bulan maden ayrıcalıklarından 595'i, yabancıların ve bunların yerli işbirlikçilerinin eline geçmiştir. Bir İngiliz şirketi olan Aydın-İzmir Demiryolu Kampanyası, 1864-1913 yılları arasında, ülkesine 11 Milyon Sterling kâr transferi yaparken, başka bir İngiliz Şirketi Oriental Carpet Manufacture Ltd. ise, Batı Anadolu'da 17 adet halı fabrikası açmıştı. 1913 yılına geldiği zaman, Osmanlı ülkesinde üretilen halı ve kilimin % 75'i bu şirketin elinde bulunuyordu. Şirketin işçi sayısı ise, 70.000'e ulaşmıştı.⁶ Oysa bütün İngiltere'nin, Osmanlı ülkesinde yaptığı yatırım tutarı -devletin alacakları da dahil- 25.000 Sterling'i zor buluyordu. Başka bir deyişle; İngiltere, Osmanlı ülkesinde yapmış olduğu yatırım toplamının % 44'ünü Aydın-İzmir Demiryolu Kampanyası aracılığıyla geri almış oluyordu.⁷ Yine bu dönemde -1910 yılında- toplam 5 milyar 711 milyon kuruşu bulan yabancı sermaye gelirle-

4. Lothar Rathmann; Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi, Çev.; Ragıp Zarakolu, 2. Baskı, İstanbul, 1982, s. 111.
5. Ahmet Nuri Yücekök; Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlametonun Evrimi Ankara, 1983, s. 68.
6. Orhan Kurmuş; Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, Ankara, 1982, s. 106.
7. a.g.e., s. 56.

rinin tamamı, dışarıya transfer edilmişti. Dış ticaret açığı, borç faizi ve kârların gayri safi millî hasıla içindeki oranı; % 14.8'e yükselmişti.⁸ 1914 yılına gelindiği zaman ise, dış borçların toplamı: 153.700.000 Osmanlı Altın Lirası'nı bulmuştu ki, bu tutar devlet gelirlerinin % 28.2'sini oluşturuyordu.⁹ Ayrıca bu dönemde, sanayi kuruluşlarının da tamamına yakını yabancıların elinde bulunmakta idi. Zira 22'si devlete ait olan 282 sanayi kuruluşu vardı ve bu kuruluşların % 81'i özel kesime, % 10.6'sı anonim şirketlere, ve % 9.6'sı da devlete ait idi. Bu kuruluşlardaki emek ve sermayenin % 15'i Türkler'de olup, geriye kalan % 85'i ise yabancıların ve onların yerli işbirlikçilerinin eline geçmişti.¹⁰

Öte yandan Osmanlı Devleti toprakları, 1856'da Islahat Fermanı ile başlayan yirmi yıllık bir barış döneminin ardından, adeta talan edilmeye başlandı. İlk olarak 1877'de patlak veren Osmanlı-Rus savaşı sonunda Çarlık yönetimi, Kars, Ardahan, Batum başta olmak üzere, önemli toprakları ele geçirmiş, Osmanlı ülkesinde önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu savaş sonunda; Karadağ, Romanya ve Sırbistan'ın bağımsızlığı kabul edilerek, Bulgaristan'a da özerklik verilmiştir. İngiltere, 1878'de dostluk gösterisi adı altında Kıbrıs'a, Avusturya da Bosna-Hersek'e yerleşmişlerdir. Toprak kayıpları bunlarla da bitmedi. 1881 de Fransa, Tunus'a, 1882'de İngiltere Mısır'a yerleşti. Bütün bunlara ek olarak, İkinci Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti ve Avusturya, Bosna Hersek'i topraklarına kattığını duyurdu. Kısa bir süre sonra da Osmanlı'nın Afrika topraklarına göz koyan İtalya ise, Trablusgarp ve Bingazi'ye asker çıkararak, Osmanlı toprakları üzerindeki emperyalist amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştı. İtalya'nın, Batılı dostlarının yardımıyla, bu amacında başarılı olduğu günlerde ise, Osmanlı'nın yüzlerce yıl yönetiminde kalmış olan küçük Balkan devletleri, koalisyon halinde, eski efendilerine karşı savaş ilan ettiler. Bu savaş, Osmanlı için maddî ve mânevi yönden tam bir yıkım oldu. Bir yandan Osmanlı ordularının yenilgisi, halk üzerinde şok etkisi yaparken, öte yandan ise, Balkan toprakları neredeyse bütünüyle elden çıktı. Başkent İstanbul, onbinlerce Müslüman göçmenin Balkanlar'dan kente akın etmesi üzerine, çok zor duruma düştü. Savaş sırasında Yunanistan, Ege adalarının çoğunu işgal etti. Rumeli'de de önemli toprakları ele geçirdi. Bu savaşta; Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ da, Osmanlı ülkesinden yeteri kadar paylarını aldılar. Bu arada Çarlık Rusyası'nın Türk Boğazlarını açtırmak ve buralarda üs edinmek konusundaki baskıları da, Bâb-ı âli'yi çok zor durumda bıraktı. Bu olumsuz gelişmeler dikkate alındığı zaman;

“Savaş öncesi Türkiye, emperyalizmin yarı-sömürgesi durumuna dönüştürülmüş, geri kalmış bir tarım ülkesi idi.”¹¹

8. Yüksel Ülken; Atatürk ve İktisat, Ankara, 1981, s. 81.

9. a.g.e., s. 81.

10. a.g.e., s. 79.

11. A.d. Novıçev; Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi, Çevr: Nabi Dinçer, Ankara, 1979, s. 139.

Ardı arkası kesilmeyen bu felaketlerden hemen sonra girilen Birinci Dünya Savaşı ise, İttihat ve Terakki iktidarı ile yeşermeye başlayan devleti kurtarmak yolundaki büyük umutların sonu oldu. Büyük Savaş sonrasında Osmanlı yönetimi, 30 Ekim 1918'de, Mondros Ateşkesi'ni imzalamak zorunda bırakıldı.

Bizim buraya kadar kısaca özetlemeye çalıştığımız süreç, Mustafa Kemal Atatürk tarafından, 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'ni açış konuşmasında şöyle dile getirilir;

“Osmanlı Devleti gerçekte bağımsızlığından yoksun bir duruma getirilmişti. Doğrusu bir devlet ki, kendi uyruklarına koyduğu bir vergiyi yabancılara koyamaz. Gümrük işlemlerini, vergilerini memleketin ve ulusun gereksinimlerine göre düzenleyemez. Ve bir devlet ki, fazla olarak yabancılar üzerinde yargı hakkını uygulamaktan yoksundur. Böyle bir devlete doğal olarak bağımsız denilemez. Devletin ve ulusun yaşamına yapılan karışmalar, yalnız bu kadar da değil, daha fazla idi. Doğrudan doğruya ulusun yaşamsal gereksinimlerinden olan, örneğin demiryolu yapmak, örneğin fabrika yapmak için, her şey yapmak için devlet serbest değildi. Kesinlikle karışma vardı. Bundan dolayı yaşamını sağlamaktan yoksun bırakılan bir devlet bağımsız olabilir mi? Söylediğim gibi, gerçekte devlet bağımsızlığını çoktan yitirmişti ve Osmanlı ülkesi yabancıların serbest bir sömürgesinden (müstameresinden) başka bir şey değildi ve Osmanlı halkı içindeki Türk Ulusu da bütünüyle tutsak bir duruma getirilmişti. Bu sonuç, arzettiğim gibi, ulusun kendi istencine ve egemenliğine sahip bulunmamasından ve bu istenc ve egemenliğin şunun bunun elinde kullanılagelmiş olmasından kaynaklanıyordu. O halde diyebiliriz ki, biz ulusal bir devir yaşamıyorduk ve ulusal bir tarihe sahip bulunmuyorduk...”¹²

Bizim de yukarıda anlatmaya çalıştığımız ve Atatürk'ün de çok iyi vurguladığı gibi, Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın sonunda Batı emperyalizminin bir sömürgesi durumuna getirilmişti.

Türk Ulusu'nun bu sömürge durumundan kurtulması, 80 yıl önce, 19 Mayıs 1919 tarihinde başlatılan Türk Kurtuluş Savaşı'nın, utkuyla sona ermesinin bir sonucu olarak yapılan Lozan Antlaşması sayesinde olmuştur. İşte yine bu yüzdendir ki, kanımızca bu ulusal kurtuluş hareketinin önderi anti-emperyalist bir önder, ve bu savaş da anti-emperyalist bir eylemdir. Şimdi de Türk Kurtuluş Savaşı'nın neden anti-emperyalist bir savaş, Atatürk'ün de neden anti-emperyalist bir önder olduğunu bazı gerekçeleriyle açıklamaya çalışalım:

1. Ondokuzuncu yüzyılın sonunda bir sömürge durumuna getirilen Osmanlı Devleti, yenildiği Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzaladığı

12. Mustafa Kemal Atatürk; Söylev ve Demeçler, Cilt: II, (1908-1938), 4. Baskı, Ankara, 1989, s.108.

Mondros Ateşkesi ile de eylemsel olarak işgal edilmeye başlanmıştı. Bazı yazarların iddiasının tam tersine, Osmanlı Başkenti İstanbul, 16 Mart 1920 tarihinde değil, 13 Kasım 1918'de işgal edilmiştir. Bunun en açık kanıtı da, İngiliz işgal güçleri Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Richard Webb'in, 19 Ocak 1919 tarihinde Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Ronald Graham'a gönderdiği özel bir mektuptur. Amiral Webb bu mektubunda;

"Görünürde memleketi işgal etmediğimiz halde şimdi valilerini tayin ediyor veya görevlerinden uzaklaştırıyoruz. Polislerini yönetiyor, basınlarını denetliyor, zindanlarına girerek Rum ve Ermeni tutukluları işledikleri suçlara aldırılmaksızın serbest bırakıyoruz... Demiryollarını denetliyoruz ve istediğimiz her şeyi müsadere ediyoruz (zorla alıyoruz). Politikamız, süngümüzün keskin ucuna dayanıyor. Halife elimiz altında buldukça, İslâm dünyası üzerinde de ek bir denetleme aracına sahibiz. Bildiğiniz gibi, Padişah bizi buraya yerleştirmek istiyor..."¹³ diyordu.

Bir işgalci komutanın bu samimi itirafları, işgal olayının boyutlarını açıkça ortaya koyarken, tarihçi D.v. Mikusch'in, işgal altındaki İstanbul için betimlediği aşağıdaki tablo ise içler acısıdır:

"Türk İstanbul, her zaman gürültülerle dolu, hayatla dolu İstanbul, şimdi suskundu, ıssızdı, sinmiş gibiydi. Ne bir ses vardı, ne de varlığını hissettiren bir kıpırdanış. Bu kent âdeta sesini geceden yitirmiş gibiydi. Caddeler boş duruyordu; satıcıların haykırıları kesilmişti; dükkânların, mağazaların çoğu kapalıydı; cami avlularındaki şadırvanların suyu akmaz olmuştu; akşamları evleri bir karanlıktır kaplıyordu; su yoktu kömür yoktu, yaşamak için gerekli hiçbir şey yoktu. Kent halkından, sokakta kime rastlarsanız, ürkek ve telaşlı, bir an önce sıvışmaya bakıyordu. Fes, Osmanlının simgesi fes, şimdi bir utanç işareti olmuştu. Zaman zaman kaldırımlarda küçük müfrezelerin veya devriye kollarının sert adımları yankılanıyordu. İngilizler soğuk, suskun, tepeden turnağa silahlı; Fransızlar, alaycı ve kaygısız, İtalyanlar, kibirli, çok hareketli ve şapkalarında yeşil tüy demetleri..."¹⁴

Bu görünümdeki bir İstanbul'da dayanamayan ve geldikten altı ay sonra, adeta bu kentten -"kafesinden kurtulmuş bir kuş örneğindeki gibi"-kaçarcasına Anadolu'ya giden Mustafa Kemal'e göre;

"Zaten ve çoktan beri tinsel ve eylemsel olarak ve bağımsızlığından yoksun edilmiş olan Osmanlı Devleti'nin yok edilmesi başarılmıştı. Osmanlı Devleti bütünüyle bitirilmişti."¹⁵

13. Salâhi R. Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt: I, Ankara, 1973, s. 44.
14. Dagobert von Mikusch; Gazi Mustafa Kemal, Asya İle Avrupa Arasındaki Adam, Çevr: Esat Nermi Erendor, İstanbul 1981, s. 174-175.
15. Atatürk, Söylev ve Demeçler, Cilt: II, s. 109.

Bu durumdaki bir ulusun, bağımsızlık savaşı verdikten sonra, emperyalist güçleri yenerek, bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkabilmesi ve yaşamını bu şekilde sürdürebilmesi kuşkusuz ki, anti-emperyalist nitelikte bir harekettir.

2. Türk Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist bir hareket olduğu, emperyalist güçlerin kendi aralarındaki rekabet incelenerek de kolaylıkla anlaşılabilir. Örneğin; bir Fransız gazetesi olan Le Matin'de, 28 Eylül 1919 tarihinde dile getirilen şu görüşler, bir yandan Fransa'nın emperyalist amaçlarını ortaya koyarken, öte yandan da emperyalistlerin aralarındaki rekabetin derinlikleri konusunda bize önemli ipuçları vermektedir. Bu haberde aşağıdaki şu görüşlere yer verilmiştir;

“Türkiye toprakları sayısız ve çoğu işlenmemiş zenginliklere sahiptir... Bu, toprak üstü ve toprak altı servet, Osmanlı borçlarının alacaklıları için tek garantidir ve yalnız Fransa'nın alacağı ikibuçuk milyara (Franka) yükselmektedir... İngiliz emperyalizmi Doğu'da bize daima haksızlık etmekte ve zarar vermektedir. Bölgedeki itibarımızı azaltmak için elinden geleni ardına koymuş ve propagandasıyla da bize büyük kötülük etmiştir. Bu şartlar altında Türkiye'yi İngiliz mandasına vermek, Anadolu'dan kendi kendimizi kovmak, Doğu'daki nüfuzumuzdan vazgeçmek, İngiliz yayılma siyasetinin zaferini sağlamak anlamına gelecek, yakın veya uzak bir gelecekte Doğu'nun başkaldırmasına yol açacaktır...”¹⁶

Atatürk, savaş sırasında ve sonrasında emperyalistler arasındaki bu rekabeti, çok iyi bir şekilde kanalize ederek, ulusal çıkarlarımız için kullanabilmiştir. Birinci İnönü Savaşı sonrasında bu konuyu gündeme getiren Mustafa Kemal, onların aralarındaki bu işbirliğini şu sözlerle dile getirecekti;

“İngilizler Konstantin'e dahi baskı yaparak, kendi emperyalist emelleri uğruna oyuncak etmek istiyorlardı. Konstantin (de) krallığını onaylatılmak için bu konuya eğilimli görünüyordu. Fakat İngilizlere karşı görevini yerine getirmek için Yunan ordusunu saldırtmak ve bu saldırısında başarılı olması gerekiyordu.”¹⁷

İşgalci-emperyalist Yunan ordusunun, Sakarya kıyılarında dize getirilmemesinden hemen sonra Fransa'nın, T.B.M.M. Hükümeti ile Ankara Antlaşması'nı imzalaması, Fransa'nın, Yunanlılar uğruna kendi emperyalist umutlarını sürdürmek istememesinden başka bir amaca yönelik değildi. Öte Yandan Mustafa Kemal, 19 Eylül 1921'de, bu savaşta emperyalizmin amacını şu sözleriyle açığa vuracaktı;

16. Le Matin, 29 Eylül 1919, Aktaran: Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası; İstanbul, 1963, s. 56.
17. Atatürk, Söylev ve Demeçler, Cilt: I, 4. Baskı, Ankara, 1989, s. 150.

“Düşmanın bu yeni stratejik düzeninde izlediği hedef, bütün gücüyle ordumuzun sol yanını kuşatarak yoketmek ve ondan sonra Ankara’ya gelip Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti’ni dağıtmak ve bütün Anadolu’ya egemen olmaktır.”¹⁸

Yukarıdaki bilgi ve açıklamalardan da kolaylıkla anlaşılacağı gibi, Sakarya Utkusu, bu yönüyle emperyalizme vurulmuş ağır bir darbe olup, bu Savaş anti-emperyalist bir savaştır.

3. Türk Kurtuluş Savaşı’nı yöneten T.B.M.M. anti-emperyalist bir amacı yerine getirmek için kurulmuştur. M. Kemal bu durumu Meclis’teki ilk konuşmasında, 24 Nisan 1920 tarihinde, şöyle dile getiriyordu;

“Halbuki hergün haksızlıklarını arttıran İtilâf Devletleri’ne, ulusal varlığımızı siyaseten kanıtlamak ve fiili saldırılar karşısında ulusun namus ve bağımsızlığını eylemsel olarak savunmak pek önemli idi. Esasen Doğu’da ve Batı’da, hemen memleketimizin her tarafında ulusun ve memleketin haklarını koruma ve savunma için dernekler kurulmuş idi. Bu dernekler düşmanların tutsaklık boyunduruğuna girmemek amacıyla ulusal vicdanın azim ve istencinden doğmuş yeğane örgütlerdi.”¹⁹

T.B.M.M. da amacını, zaman zaman yayınladığı bildirimlerde Türk ve dünya kamuoyuna açıklarken;

“Emperyalist devletlerin, devlet ve ulusumuzun yaşamına açıkça kastetmeleri sonucunda meşru savunma için toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi... milletin hayat ve bağımsızlığına kast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların saldırılarına karşı savunma ve bu amaca aykırı hareket edenleri cezalandırmak amacıyla kurulmuş bir orduya sahiptir...”²⁰

denilmiş ve bu kuruluşun anti-emperyalist niteliği ve amacı açıkça ortaya konmuştur.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi anti-emperyalist ülkelerle ve liderlerle işbirliğine gitmekle de emperyalizme olan karşıtlığını kanıtlamıştır. Örneğin; T.B.M.M.’nin açılışından üç gün sonra, 26 Nisan 1920’de, Moskova Hükümeti’ne gönderdiği “Birinci Teklifnâme (öneri mektubunda)”de, emperyalizme karşı ortak hareket etmek gerektiğine değinerek şu öneride bulunulmuştur:

“Emperyalist hükümetler aleyhine hareketleri ve bunların baskı ve tutsaklığı altında bulunan ezilen insanların kurtarılması amacını hedefleyen bolşevik Ruslarla birlikte çalışmayı ve hareket etmeyi kabul ediyoruz.”²¹

18. a.g.e., s. 191.

19. a.g.e., s. 13.

20. ATASE, Askeri Tarih Vesikaları Dergisi, Sayı: 55, Mart 1966, Belge No: 1265.

21. Atatürk’ün Tamim ve Telgraf ve Beyannameleri, Cilt: IV, Ankara, 1991, s. 317.

Çünkü, M. Kemal'e göre Bolşevikler de o günlerde;

"Bütün insanlığın emperyalist ve kapitalist idarelerin baskı ve tağallüb-ü zalimesinden (acımasız zorbalığından) kurtarılmasını bir hedef olarak kabul etmişlerdi."²²

Ankara Hükümeti'nin bu çağrısına olumlu yanıt veren Sovyet önderi V.İ. Lenin de, Anadolu İhtilâli'ni anti-emperyalist bir hareket olarak selamlamış, bu niteliğinden dolayı, Türk Kurtuluş Savaşı'nı yürüten T.B.M.M. Hükümeti'ne yardımda bulunulmasını öngörmüştü. Bu amaçla Ankara'ya büyükelçi olarak yolladığı Aralov'a verdiği emirde ise, bu durumu şöyle dile getirmişti;

"Türkler ulusal kurtuluşları için savaşıyorlar. Bunun için merkez komitesi, askerlik işlerini bilen birisi olarak, sizi oraya gönderiyor. Emperyalistler, Türkiye'yi soyup soğana sevdiler, hâlâ da soyuyorlar. Köylüler ve işçiler buna katlanamadılar ve baş kaldırdılar. Sabır bardağı taşıtı, gerek Doğu halkları, gerek biz emperyalist kuvvetlere karşı savaşıyoruz. Sovyetler birliği emperyalistlerle olan işini bitirdi ve onları memleketten kovdu..."²³

Lenin, Aralov ile yaptığı bu görüşmede, M. Kemal için de şu değerlendirmede bulunmuştu;

"O, istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına, padişahı da yarıdakçlarıyla birlikte silip süpüreceğine inanıyorum. Halkın O'na inandığını söylüyorlar. O'na yani Türk halkına yardım etmemiz gerekiyor... En önemlisi halka saygı göstermektir. Emperyalistlerin yağmacı, istilacı politikalarına karşılık bizim, hiçbir çıkara dayanmayan dostluk ve memleketin iç yaşamına karışmama durumumuzu açıklayınız. İşte sizin ödeviniz!..."²⁴

Bu gelişmeler sonrasında, iki anti-emperyalist hükümet arasında sıcak bir ilişki doğacak ve bu durum, Türk-Sovyet ilişkilerinde 25 yıllık bir barış döneminin yaşanması sonucunu yaratacaktı. Bu gelişmelerde Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve Atatürk'ün, emperyalizme karşı olan tutumunu açıklamak bakımından önemlidir.

5. Türk Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında, 1 Eylül 1920 tarihinde, Bakû'de toplanan anti-emperyalist kongrede de, Anadolu'da yapılmakta olan savaşın "emperyalizme karşı" olduğu kabul ve "tescil" edilmişti.

"Doğu uluslarını Batı emperyalizmine ve kapitalizmine karşı hazırlamak ve harekete geçirmek için toplanan bir ihtilâl kongresi niteliğini kazanan..."²⁵bu kongrede;

22. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I, s. 95-96.

23. S.İ. Aralov, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları, Çevr: Hasan Âli Ediz, 2. Baskı, Ankara, 1985, s. 31.

24. a.g.e., s. 29-31.

25. General Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, Ankara, 1982, s. 17.

Alman, Fransız ve İngiliz kapitalistleri şiddetle eleştirildikten sonra, bunların emperyalist amaçlarının önüne geçilmesi için, ortak bir cephenin kurulması önerilmişti. Kongre, sonuçta şöyle bir karar alacaktı;

“Türkiye emperyalizmin istilacı çetelerine karşı harp yaparken, kulturel ona fikir ve gönül birliği gösterecektir.”²⁶

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına Dr. İbrahim Tali (Öngören) Bey’in de bulunduğu anlaşılan bu kongrede kabul edilen sava göre;

“Sömürge ve yarı sömürgelerle, iktisadî bağımlılıkları sürdürülmek istenen Doğu ülkelerinde başlayan ulusal kurtuluş hareketleri, her şeyden önce “Emperyalizme karşı ve emperyalizmi inhilâl ettirici (parçalayıcı) birer hareket olarak alınıyordu. Bu bakımdan proleteryanın himayesine ve yardımına lâyık görülüyordu.”²⁷

Türk Kurtuluş Savaşı da bu niteliklere sahip olduğundan dolayı, Bakü Kongresi’nde Türklere yardım edilmesi öngörülmüştü. Atatürk, bu işbirliğini;

“Emperyalizmin en sert saldırılarına hedef olan Türkiyeliler, Karadeniz’in öbür tarafında aynı ihtirasata karşı mücadele eden milletler bulunduğunu bilirlerdi...”²⁸

derken, bu dostluğun güçlü bir temele dayandığına işaret etmek istemişti.

6. Türk Kurtuluş Savaşı, emperyalist dünyanın, ağır sömürsü altında yaşayan özellikle doğu Müslümanları açısından da yüreklendirici ve örnek bir harekettir. Bu nitelik, o yıllarda ve daha sonraki yıllarda bu sömürgelerin bağımsızlık hareketi önderleri tarafından açıkça dile getirilmiştir. Bu savaş onlara, “Ulus” olma bilincini de aşmıştır. Doğu Müslümanlarının, Türk Kurtuluş Savaşı’nı alkışlamalarının ve ona elden geldiğince yardımcı olmalarının bir nedeni de işte budur. Öte yandan bu savaş sonrasında, bir çok sömürgelerde ulusal direniş hareketlerinin başlaması da bir rastlantı değildir. Bunun bir rastlantı olmadığını söyleyen Mustafa Kemal, 3 Ocak 1922’de Ukrayna Elçisi General Frunze’nin verdiği bir yemekte, Afrika’daki toplulukların özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinde, Türk Kurtuluş Savaşı’ndan nasıl etkilendiklerini şu sözlerle dile getirecekti;

“...Afrika’da o mücahedeyi yapan insanların içinde bulundum. Onlarla yakından ilişkim, düşünceleri konusunda derin bilgim vardır. Afrika insanları belki bireysel özgürlüklerini daha önce anlamışlardı. Fırsat bulamadılar. Yayılmacılar ve onların saldırgan orduları,

26. a.g.e., s. 34.

27. Şevket Süreyya Aydemir, İnkılâp ve Kadro, İstanbul, 1986, s. 108.

28. Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, s. 25.

kendilerine hiçbir zaman baskı yapmaktan geri durmadılar. Fakat bu baskı ne kadar güçlü olursa olsun, bu büyük düşünce hareketine karşı duramayacaktır. İnsanlığa yönelik düşünce hareketi er geç başarılı olacaktır. Bütün ezilen uluslar, ezenleri bir gün yok ederek ortadan kaldıracaklardır. O zaman dünya yüzünden ezen ve ezilen kelimeleri kalkacak, insanlık kendisine yakışan bir toplumsal duruma kavuşacaktır. Bizim uluslarımız (Türk ve Ukrayna ulusları) o zaman, bu amaca ulaşan uluslar arasındaki geçmişle cidden övünecektir.”²⁹

Mustafa Kemal, 7 Temmuz 1922’de, Sovyet Elçisi Aralov’un, İran Elçisi Mümtazüddeve onuruna verdiği yemekte yaptığı konuşmada ise, Türk Kurtuluş Savaşı’nın yalnızca Türkler adına yapılmadığını, bütün ezilen uluslara örnek olacağına değinirken de şunları söylemişti;

“Türkiye’nin bu günkü savaşımı yalnız kendi adına ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve çabuk bitebilirdi. Türkiye büyük ve önemli bir çaba harcıyor. Çünkü savunduğu, bütün ezilen ulusların, bütün Doğu’nun davasıdır ve bunu sonuna getirmeye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Doğu uluslarının, beraber yürüyeceğinden emindir.”³⁰

Gerçekten de o yıllarda, Türk Kurtuluş Savaşı’nın önemini kavrayabilen Doğu toplumları bu savaşta, ellerinden geldiği kadar Türklere destek olmaya çaba göstermişlerdir. Bu durum da Atatürk ve önderi olduğu savaşın anti-emperyalist amacını anlamak bakımından önemli bir kanıttır.

7. Türk Kurtuluş Savaşı’nın yapıldığı yıllarda sömürge konumunda olan ve daha sonra emperyalizme karşı başkaldıran bu toplumların önderleri de, Türk Kurtuluş Savaşı’nı anti-emperyalist bir savaş olarak kabul etmişler ve bu savaşın önderi olan Mustafa Kemal’i saygıyla selamlamışlardı. Bu önderlerin ve temsilcisi oldukları örgütlerin görüşlerine kısaca değinmekte yarar vardır. Örneğin;

Hint bağımsızlık hareketinin önderi Mahatma Gandhi başkanlığında, Ahmetabad’ta toplanan Hindistan Ulusal Kongresi, 27 Aralık 1921’de - Sakarya Utkusu sonrasında- şöyle bir karar almıştı:

“Mustafa Kemal Paşa ve Türkleri büyük başarılarından dolayı kutlar, Hint halkının sevgilerini sunar, Türkiye’nin bağımsızlığının korunması konusunda yardımlarını sürdüreceğini belirtir.”³¹

29. a.g.e., s. 32.

30. a.g.e., s. 44.

31. R.K. Sinha, Kurtuluş Savaşı, Devrimler, Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi, (1919-1928), İstanbul, 1972, s. 132.

Hint Meclis Başkanı Sir Abdürrahim ise, Atatürk'ün Doğu dünyası için öneminden söz ederken şunları söylüyordu:

“O, uğraşlarıyla, yalnız Türkiye'ye değil, bütün Doğu dünyasına kurtuluş yolunu göstermiştir. O tarih büyüğünün, O Türk kahramanının, O Doğu'nun kurtuluş ve uygarlık önderinin eserlerini her zaman sevgi ve saygıyla anacağız.”³²

Yine Hint Parlamento Kurulu Başkanı Madam Sucheta Kripalani de Atatürk ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmişti:

“Atatürk, yalnız Türk Ulusu'nun değil, özgürlüğü uğrunda savaşan bütün ulusların önderiydi. O'nun direktifleri altında siz bağımsızlığınıza kavuştunuz. Biz de o yoldan yürüyerek özgürlüğümüze kavuştuk.”³³

Pakistan özgürlük hareketinin önderi ve bağımsız Pakistan'ın kurucusu M. Ali Cinnah da, Atatürk için aşağıdaki değerlendirmeyi yapmış ve;

“O, Türkiye'yi kurmakla bütün dünya uluslarına Müslümanların seslerini duyuracak kudrette olduğunu kanıtladı. Kemal Atatürk'ün ölümüyle, Müslüman dünyası en büyük kahramanını kaybetmiştir. Atatürk gibi bir önder önlerinde bir ilham kaynağı olarak dikildiği halde, Hint Müslümanları bugünkü durumlarına hâlâ razı olacaklar mı?”³⁴ diye sormuştu.

Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında, bir Fransız sömürgesi olan Tunus'un Devlet Başkanı Habib Burgiba da, o dönemde bütün Tunuslu gençlerin, bu savaşa ve Atatürk'e büyük bir hayranlık duyduklarını ve kendilerinin de böyle bir önderin özlemiyle yanıp tutuştuklarını vurguladıktan sonra şöyle söylemişti:

“Mustafa Kemal'in kişiliği, halk kitlelerinin ayaklanması ve halk mücadelelerinin ölçüsü olmuştur. Bu mücadeleler O'nun ölümünden sonra gelişmiş, Doğu ve Batı bloklarının arasındaki üçüncü dünyaya da geçmiş ve onları sömürge baskısından kurtarmıştır.”³⁵

Yine o yıllarda, İngiliz sömürgesiyken bağımsızlığına kavuşan Afganistan Kralı Amanullah Han da, Atatürk'ü ziyaret eden ve O'na çok büyük bir hayranlık duyan bir Doğu ulusunun yöneticisi olarak Atatürk için;

“O büyük insan yalnız Türkiye için değil, bütün Doğu ulusları için de en büyük önderdi.”³⁶

32. Selâhaddin Çiller (Derleyen), Atatürk İçin Diyorlar ki, İstanbul, 1978, s. 103.

33. a.g.e., s. 104.

34. a.g.e., s. 102.

35. a.g.e., s. 105.

36. a.g.e., s. 203.

şeklinde konuşarak, Doğu toplumlarının ve bu arada Afganistan'ın Türk Kurtuluş Savaşı ve Atatürk'ten ne denli etkilendiklerini anlatmak istemişti. Lübnan Başbakanı Raşit Kerame ise, yukarıdaki liderlerden daha farklı düşünmüyordu. O da Atatürk için şunları söylemişti:

"Kahraman Atatürk, ulusların kurtuluşlarına kendilerini adanmış olan kurtarıcıların ve onları ıslah eden milliyetçi liderlerin bir sembolü olarak her zaman yaşayacaktır."³⁷

Müslüman sömürgeler, emperyalistlerin işbirlikçisi işgalci Yunan ordusunun Anadolu'dan atılması ile son bulan Büyük Türk utkusunu da sevinçle karşılamışlardı. Gerçekten de, Türk Kurtuluş Savaşı'nın büyük bir utku ile sonuçlanması;

"Türkiye'nin sınırlarını aşarak her tarafa yayılıyor; boyunduruk altında, sömürge hayatı yaşayan hakları etkiliyor, bu halklar şimdi Mustafa Kemal'e kendi kurtarıcıları gözüyle bakmaya başlıyorlardı. Dünyanın dört bir yanındaki Müslüman halk, bu Türk zaferini, "İslâmın Hristiyanlığa, Doğu'nun Batı'ya, Asya'nın Avrupa'ya ve Kemalist Türkiye'nin emperyalist İngiltere'ye karşı kazandığı en büyük zafer olarak kutluyorlardı."³⁸

Bütün bu değerlendirmeler de, Kurtuluş Savaşı'nın ve bu savaşın önderinin, emperyalizm karşısında da gösterdiği başarıyı ve savaşın sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları konusundaki etkileri kabul eden örnekler olarak gösterilebilir.

8. Çok sayıda Batılı yazar da Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın, Doğu dünyasını inanılmaz ölçülerde etkilediğini belirtmekten kendini alamamıştır. Bunlardan Fransız yazarı Pierre Benoit, Doğu uluslarının uyanışındaki bu etkiyi şu örnekle dile getirmişti;

"Kudüs'te toplanan onbinlerce Arap, minarelere ve kulelere yerleştirilen İngiliz mitralyözleri, zırhlı otomobillerindeki İngiliz askerleri karşısında, semayı dalgalandıran bir gürleyişle coşkun ve korkusuz haykırıyorlar;
Yaşasın Mustafa Kemal Paşa!"³⁹

Yukarıda çok az bir bölümüne değindiğimiz örneklerden de kolaylıkla anlaşılacağı gibi, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve Mustafa Kemal'in, Doğu uluslarının özgürlük ve bağımsızlıklarını kazanmalarında önemli bir etkisi ve yeri vardır. Bu durum da, Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist niteliklerinin kanıtlanması bakımından önemlidir.

37. a.g.e., s. 303.

38. Salâhi R. Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika; Cilt: II, Ankara, 1986, s. 269.

39. Çiller, a.g.e., s. 100.

9. Türk Kurtuluş Savaşı'nın büyük bir utkuyla sona ermesi, o yıllarda, başta İngiltere olmak üzere, Batı emperyalizminin önde gelen temsilcilerinde büyük bir düş kırıklığı yaratmıştır. Çünkü İngiltere, sömürgecilik tarihinde ilk olarak böylesine ağır bir yenilgiyi tatmıştı. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, İngiltere'de, Yunan ordularının Anadolu'ya çıkmalarında en önemli etken olan Başbakan Lloyd George ve onun yandaşlarının iktidarı son bulmuştur. Bu düşüşün yaşandığı gün, İngiliz Parlamentosu'nda konuşan muhalefetteki İşçi Partisi'nin lideri Mac Donald, L. George'u şiddetle eleştirerek, ülkesinin emperyalist amaçlarının Anadolu'da gerçekleştirilemediğinden şikayet etmiş, L. George Hükümeti'ni suçlamış ve Başbakan'a;

"Hazineden bu kadar para harcandı. Hani Anadolu taksim edilecek, hani boğazlar bizim olacaktı? Gelsin hesap versin!..." dediği zaman, kürsüye gelen İngiliz Başbakanı şöyle bir savunma yapmak zorunda kalmıştı:

"Arkadaşlar, yüzyıllar nadir olarak dâhî yetiştirir. Şu talihsizliğimize bakınız ki, O büyük dâhî çağımızda Türk Ulusu'na nasiboldu. Mustafa Kemal'in dehasına karşı elden ne gelirdi?"⁴⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında da, Batı'nın uygar ve insancıl düşünürleri, Mustafa Kemal'i ve Türk Kurtuluş Savaşı'nı haklı bularak, Atatürk'e ve bu savaşa saygı duyduklarını her fırsatta göstereceklerdi. Emperyalizmden yana olan kişi ve yönetimler ise, sömürgelelerdeki kalkışmalara örnek olduğu gerekçesiyle, Türkleri asla affetmeyecekler, genç Türkiye Cumhuriyeti'ni de uzun süre tanımayacaklar ve onunla işbirliği yapmamak doğrultusunda bir politika izleyeceklerdi. Ancak onlar bu politikalarında, Atatürk döneminde, her seferinde başarısızlığa uğrayacaklardı. Çünkü, Mustafa Kemal'in, 30 Ağustos 1924 tarihinde Dumlupınar'da söylediği gibi;

"Tutsak olmak istemeyen bir ulusu, tutsaklık altında bulundurabilecek kadar güçlü müstebitler (zorbalar) artık bu dünya yüzünde kalmamıştı...."⁴¹

10. Türkiye dünya tarihinde, yalnızca emperyalizme kafa tutarak, onu yenilgiye uğratan Ulusal bir Kurtuluş Savaşı'nı kazanmakla kalmamış, fakat aynı zamanda Türk Devrimi ile onun içerideki uzantılarını da tasfiye ederek, bağımsız ve ulusal bir devletin kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Ekonomik alandaki adımlar; Lozan Antlaşması sırasında, Kapitülasyonların ve ayrıcalıkların kaldırılmasıyla hızlanmış, daha sonraları da yabancı tekellerin devletleştirilmesi ve ulusal çıkarların korunması doğrultusunda, yabancı sermayeye getirilen sınırlamalar, borçlanma konusun-

40. a.g.e., s. 134-135.

41. Atatürk, Söylev ve Demeçler, Cilt: II, s. 184.

da izlenen dengeli politikalarla, bütünüyle ulusal siyasal, ekonomik ve toplumsal bir model oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu politikaları ile Türkiye, Atatürk döneminde, yeniden emperyalizmin kucağına düşmemiş, siyasal ve ekonomik bağımsızlığının yanı sıra, uluslararası saygınlığını da iyi bir şekilde korumasını bilmiştir. Tarihçi Johannes Glasneck'in yorumuyla;

“Türk Ulusal Kurtuluş Devrimi, feodal düzenin en güçlü kalesi sayılan ve son yıllarda yabancı emperyalizminin ajanlığını yapmış bulunan altıyüz yıllık Padişahlığı ortadan kaldırmıştır.”⁴²

Bütün bu tarihsel gelişmeleri göz önünde tutan yazar Şevket Süreyya Aydemir'in de vurguladığı gibi;

“Türk Devrimi mahiyeti bakımından anti-emperyalisttir. Ve sömürgecilik nizamının bir anti-tezi, bir reaksiyonudur. Konusu da, her şeyden evvel, bu sömürgecilik bağımlılığının red ve inkâridir.”⁴³

11. Anti-emperyalist bir önder olan Mustafa Kemal'in, emperyalizm ve sömürgecilik konusundaki öngörülerinden bir bölümü günümüzde gerçekleşmiştir. Bu gidişatı Mustafa Kemal 1922'de yaptığı bir değerlendirmede şöyle dile getirmişti;

“Doğudan şimdi doğacak güneşe bakınız.”

“Bu gün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Doğu uluslarının da uyanışlarını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve özgürlüğüne kavuşacak olan çok kardeş ulus vardır. Onların yeniden doğuşu, kuşkusuz ki, ileriye ve gelişmeye yönelik olacaktır. Bu uluslar bütün güçlülere ve bütün engellere karşı başarılı olacaklar, ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır.”⁴⁴

Atatürk'ün daha o yıllarda belirttiği gibi, 1920'lerden sonra Doğu toplumlarında büyük bir hızla gelişen ulusçuluk bilinci, bu toplumların bağımsız birer devlet haline gelmesinde etkili olmuştur ki, bu gelişme de, Türk Kurtuluş Savaşı ve Atatürk'ün önemli bir payı vardır. Günümüzdeki olumsuzluklar gözönüne alınırsa, insanlık 21. yüzyıla girerken, Atatürk'ün özlemini duyduğu dünya düzeninin kuruluşunu henüz gerçekleştirebilmiş değildir. Atatürk, “dünya uluslarını aynı apartmanın değişik katlarında oturan komşulara” benzetmiş ve özlemini duyduğu dünya düzenini 1933 yılında şöyle tanımlamıştı;

42. Johannes Glasneck, Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye, Çevr: Arif Gelen, Ankara, 1976, s. 210.

43. Aydemir, a.g.e., s. 187.

44. Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, İstanbul, 1981, s. 17-18.

“Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yokolacak ve yerlerine, uluslar arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı egemen olacaktır.”⁴⁵

Atatürk'ün özlemini duyduğu dünya düzeni, kuşkusuz ki, bütün insanların mutluluğunu hedef tutan bir temele dayanmakta idi. Başkalarının hak ve yaşama özgürlüklerine saygı duyan insanların, böyle bir dünya düzeninin kurulmasından yana olacakları su götürmez bir gerçektir. Böyle bir dünya düzeninin kurulmasına, bundan zarar görecektir olan emperyalizmin ve onun uluslararası işbirlikçilerinin karşı çıkmasını da doğal karşılamak gerekir. Günümüzde daha iyi yaşanabilir bir dünyanın kurulması doğrultusunda, dünya uluslarının ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlarda ve konularda işbirliği etmesi yolundaki girişimleri, Atatürk'ün özlemini duyduğu dünya görüşüne bütünüyle uygundur. Ancak günümüzde; “globalleşme” adı altında ekonomik bakımdan güçlü neo-emperyalistlerin, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayattıkları model, Atatürkçü düşünce ile taban tabana zıttır.

12. Atatürk, Türk Kurtuluş Savaşı sonrasında yapılan Türk Devrimi'nin barışçı politikasının bir gereği olarak, anti-emperyalist savaşımını sürdürmeye özen göstermiştir. Örneğin; 1930'lu yıllarda Balkan uluslarına karşı büyük bir tehlike olarak ortaya çıkan İtalyan emperyalizmine karşı, Balkanlı ulusları bir çatı altında toplamaya çalışmış ve Balkan Pakti'nin kuruluşuna önderlik etmiştir. Balkan ulusları ve Türkiye arasında yalnızca askeri değil, fakat aynı zamanda siyasal, kültürel ve toplumsal bakımdan da bir dayanışma yaratmayı öngören Balkan Pakti, bir yandan bölgede emperyalizme karşı bir güçbirliği oluştururken, bir yandan da bölge ulusları arasındaki düşmanlıkları gidermek için, önemli bir işleve sahip kılınmıştır. Örneğin; bu amaca uygun olarak, tarih kitaplarından, bölgedeki ulusları birbirlerine düşman olarak gösteren ifadeler çıkarılmıştır. Bu arada Türk-Yunan dostluğu konusunda önemli adımlar atılmış ve iki ulus arasındaki düşmanlık duygularının gelecekteki kuşaklara kalıt olarak bırakılmaması için, büyük çabalar harcanmıştır. İşte gerek bu nedenle ve gerekse Balkan Pakti'nin kuruluşuna olan katkılarından dolayı, 12 Ocak 1934 tarihinde Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermiştir.⁴⁶

Türkiye, Atatürk döneminde, uluslararası sorunlarını silahlı yöntemlerle çözmek yoluna gitmemiş, örneğin; Musul, Hatay ve Boğazlar sorunları v.b. konularda uluslararası hukuka uygun hareket etmesini bilmiştir. Yine bu dönemde, her yandan “uzatılan barış elleri tutulmuş”, silahsızlanma konferansları, uluslararası barışı korumaya yönelik antlaşmalar des-

45. a.g.e., s. 18.

46. Mustafa Albayrak, “Atatürk ve Nobel Barış Ödülü”, Atayol Dergisi, İzmir, 1982, s. 11-17.

teklenmiş ve Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne de üye olarak, barış konusundaki içtenliğini kanıtlamıştır.

Atatürk dönemi Türkiye, Orta-Doğu'da da barış ve işbirliğinin gerçekleştirilebilmesi için, önemli çabalar içinde bulunmuş ve bunu başarmak için de, Sadabat Paktı'nın kurulmasına önderlik etmiştir.⁴⁷

Atatürk'ün yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız görüş, düşünce ve uygulamalarını gözönüne alan UNESCO (Uluslararası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), O'nun doğumunun 100. yılında aşağıdaki kararı almıştır:

"Kemal Atatürk, sömürgecilik ve emperyalizme karşı girişilen ilk kurtuluş mücadelelerinden birinin lideridir... Kemal Atatürk, dünya ulusları arasında devamlı barış ülküsünün ve karşılıklı anlayış ruhunun olağanüstü bir öncüsüdür; bütün hayatı boyunca insanlar arasında hiçbir renk, din ve ırk ayrımı tanımayan bir uyum ve işbirliği çağının açılması uğrunda çalışmıştır."⁴⁸

UNESCO'nun aldığı bu karar da, Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist kimliğinin ve yerinin belirlenmesi bakımından son derece önemlidir.

Kısaca söylemek gerekirse, Atatürk Türkiye'sinin o dönem içinde gösterdiği etkinliklerin, bütünüyle ulusal ve uluslararası barışı korumaya ve emperyalizmi ortadan kaldırmaya yönelik politikalarla da uyum içinde olduğu anlaşılır ki, bu durum; Atatürk'ün, temel ilkeleriyle, düşünceleriyle ve uygulamalarıyla paralellik gösterir. Atatürk'ün, belki de Batı ile uzlaşmazlığa düştüğü en temel nokta, Batı'nın izlediği emperyalist politikalar olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Çünkü Batı'nın bu emperyalist politikaları, Atatürk'ün yukarıda sözünü ettiğimiz dünya düzenine bütünüyle ters düşmektedir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, bir bölümünü yukarıda açıklamaya çalıştığımız nedenlerden dolayı; Türk Kurtuluş Savaşı anti-emperyalist bir savaş, bu savaşın önderi Mustafa Kemal Atatürk de, anti emperyalist bir önder olarak ulusal ve evrensel tarih içindeki yerini almıştır.

47. UNESCO Türkiye Millî Komitesi, Atatürk, Ankara, 1981, s. 200.

48. Turhan Feyzioğlu, "Millî Kurtuluş Önderi Atatürk ve Milletlerarası Etkisi", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992, s. 1222.